

Hemşirelik Öğrencilerinin Klinik Beceri Kazanmaları Sırasında Karşılaştıkları Etik Problemler

Ethical Problems of Nursing Students Related to Acquisition of Clinical Skills

Sinan Aydoğan^a

Özet: Hemşirelik eğitimi, bilişsel, psikomotor ve duyuşsal alana yönelik hedeflere ulaşmayı amaç edinmiştir. Bu bağlamda klinik ortam, teorik bilgilerin uygulamaya katıldığı, duyuşsal alana yönelik becerilerin daha geliştiği eğitim ortamıdır. Hemşirelik öğrencileri, yetkin bir hemşire kimliği kazanmak için bu ortamı optimum düzeyde kullanmak durumundadır. Ancak hastaneler, birçok sağlık profesyoneli, hasta, hasta yakınları, diğer yardımcı personelin bulunduğu, dış dünyadan farklı ortamlardır. Hastaneler, hastaların tedavi ve bakım gereksinimlerini karşılarken, sağlık profesyoneli adayları olan öğrencilerin eğitim beklentilerine de cevap vermek durumundadırlar. Hastaneler, hastalar kadar öğrenciler için de yabancı bir ortamdır. Öğrencinin, bu ortama uyum sağlaması, hastaların haklarını ihlal etmeden klinik beceri kazanması gerekmektedir. Ancak klinik eğitim sürecinde öğrenciye yönelik etik ihlaller olabilmektedir. Bu metinde öğrenci hemşirelerin yaşadığı etik problemler ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Hemşirelik öğrencisi, klinik eğitim, etik problemler.

Giriş

Hemşirelik eğitimi, bilişsel, psikomotor ve duyuşsal alana yönelik hedeflere ulaşmayı amaç edinmiştir. Bu bağlamda klinik ortam, teorik bilgilerin uygulamaya katıldığı, duyuşsal alana yönelik becerilerin daha geliştiği bir eğitim ortamıdır. Hemşirelik öğrencileri, yetkin bir hemşire kimliği kazanmak için bu ortamı optimum düzeyde kullanmak durumundadırlar.

Klinik uygulama alanları öğrencilere; rol modellerini gözlemlene, sorumluluk alarak uygulama yapabilme, hastanın klinik tablosuna göre davranma, karar verme ve bir ekip üyesi olarak çalışabilme olanağı sağlar. Klinik, öğrenciye okul ortamında öğretilen teorik bilginin pratiğini gerçek ortamda yaşayarak ve yaparak öğrenme fırsatı verir. Ayrıca farklı meslek üyelerinin bir arada uyum içerisinde çalışmasını gözlemlemesine ve bu uyumun bir parçası olmayı benimsemesine yardımcı olur (1).

Hemşireliğin odak noktası insan olduğu için, öğrencilerin eğitiminde önemli birtakım basamaklar vardır. Hasta karşısına çıkmadan önce, öğrencilere teorik dersler anlatıldıktan sonra beceri laboratuvarlarında uygulamalar gösterilir. Uygulamayı öğrenmede bir diğer basamak rehber eşliğinde yapmasıdır. Bunun için de öğrenci öğretim elemanları ile laboratuvarlarda uygulamaları yapar. Üniversitenin imkanları ölçüsünde, varsa simülasyon maketlerinde gerçek hayatta karşılaşılabilecekleri senaryolar ile kritik düşünme becerileri geliştirilmeye çalışılır. Modern eğitim araçlarının hemşirelik eğitiminde daha etkin ve devamlı bir şekilde kullanılması, öğrencilerin klinik uygulamalara katıldıklarında özgüveni yüksek ve uygulamalarında donanımlı birer öğrenci olmalarını sağlamasının yanında, hasta üzerindeki uygulamalarda hata yapılmasını da en aza indirir.

^aGazi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi ☒ 06sinanaydogan@gmail.com
Gönderim Tarihi: 23.11.2016 • Kabul Tarihi: 26.11.2016

Laboratuvar uygulamalarıyla, uygulamaların sanal kısımlarını öğrenen öğrenciler bir sonraki basamak olan klinik öğretime başlar. Klinik öğretim, öğrenciye, teorik bilgisini uygulamaya koyma, mesleki kimlik kazanma ve yaparak öğrenme fırsatı veren bir süreç olarak tanımlanabilir. Klinik öğretimin en önemli amaçları, öğrencilerin önceden kazandıkları temel bilimsel bilgileri uygulamadaki becerilerle entegre etmelerini, tanı, tedavi ve hasta bakımına ilişkin konularda yeterli olmalarını ve temel mesleki ve kişisel beceri ve davranışları kazanmalarını sağlamaktır (2). Klinik öğretim öğrencilere psikomotor beceri ve entelektüel öğrenme, problem çözme, zamanı etkin kullanma, profesyonel karar verme becerilerini sağlama, yaratıcı yeteneklerini geliştirme imkânı sunar.

Eğitim araştırma hastanelerinde bir kişinin (öğrencinin) psikomotor beceri kazanması için başka birinin (hasta) üzerinde uygulama yapması söz konusudur. Bu bağlamda hem eğitim-öğretim, hem de hastaların tedavi ve bakımının yapıldığı bu ortamlarda etik problemlerin görülme olasılığı yüksektir. Etik problemler, hastaya ve öğrenciye yönelik etik ihlaller, etik çıkmazlar şekline olabilir.

Hasta bakım talep eden taraf, hemşireler ise bakım verme gücünü elinde tutan taraftır. Dolayısıyla bu durum hemşireyi, hastanın kendisine bağımlı olduğu düşüncesine itebilmektedir. Bunun sonucunda hastalar, bağımlı bir şekilde hareket etmelerini gerektiren kurallara uymaya zorlanmaktadır (3). Bu tür uygulamalardan birisi de, öğrenci hemşirelerin eğitimi amacıyla veya öğrencilerin hemşirelerin klinik işyükünü hafifletmesi amacıyla, öğrenci tarafından sunulacak bakım ve tedavinin hasta tarafından kabul edilmediği durumlarda, hastaya kabul etmesi zorunluymuş gibi gösterilmesidir. Bu durumda hastanın özerkliği arka planda bırakılmaktadır. Bu uygulamanın nedeni hemşirelerin öğrencilerin yararını daha üstün bir değer olarak görmesi olabilir. Belki de hastanın özerkliğinin farkında dahi olmayabilir. Böyle bir eylemde bulunarak hemşireler, işyüklerini azaltıp kendilerine yarar sağlamak istemiş olabilirler.

Öğrencilerin yararını gözetirken diğer taraftan hemşirelere oranla daha deneyimsiz olan öğrenciler tarafından girişim yapılan hastaların zarar görme riski vardır. Örneğin, intramusküler ilaç uygulaması istem edilmiş bir hastaya öğrenci hemşire tarafından uygulama yapılacağı sırada, öğrencinin anksiyeteden dolayı tedirgin ve heyecanlı bir izlenim göstermesi hastane uygulamalarında defalarca karşılaşılan bir durumdur. Hasta bu durumu fark ettiğinde, zarar görmek istemediği için doğal olarak uygulamayı daha deneyimli olan bir hemşirenin yapmasını istemektedir. Hemşire ise öğrencilerin yararını düşünerek genellikle uygulamayı öğrencinin yapması için hastayı ikna etme yoluna başvurur ve uygulamayı öğrenciye yaptırır. Öğrenci heyecanlı olduğundan dolayı hata yapma riski de vardır. Hata nedeniyle hastada komplikasyon gelişebilir ya da öğrenci kendisine zarar verebilir. Mesela enjeksiyon yaptıktan sonra eline iğne batırabilir.

Öğrencilerin bu tür sorunlar yaşamaması için öğretim elemanları her zaman girişim yapacak öğrencilerin yanında olmalıdır. Öğrenci uygulama yaparken öğretim elemanları, öğrenciler üzerinde baskı kurmak yerine yapıcı ve destekleyici olmalıdır. Öğrencinin anksiyetesini azaltacak şekilde etkili bir iletişim kurmalıdır. Öğrenciler yalnız bırakılmamalı, öğretim elemanı gözetiminde uygulama yapmalıdır. Ancak son yıllardaki öğrenci sayısı artışı nedeniyle öğretim elemanı ve klinik ortamlar yetersiz kalmaktadır.

Bazen hemşireler öğrencilerin henüz öğrenmediği ya da yeterli olmadığı uygulamaları yapmalarını isteyebilmektedir. Bu tür durumlarda öğrenciler hasta merkezli çalışmadan, iş merkezli çalışmaya yönelmekte, asıl amaç olan öğrenmeden, işleri hafifletecek yardımcı eleman pozisyonuna itilmektedir. Öğrenmek adına bunu kendilerine göre bir fırsat olarak gören, yeterli donanıma sahip olmayan öğrenciler, hata yapıp hastanın veya kendilerinin zarar görmesine neden olabilmektedir. Öğretim elemanlarının oluşabilecek tüm riskleri doğru değerlendirip gerekli önlemleri alması gerekmektedir.

Öğrencilerin hastalara öğrenci olduğunu söylememesi, öğrencilerin yararının daha üstün görülerek hastanın özerkliğinin ihlal edildiği başka bir durumdur. Kimi zaman ise öğrenciler sağlık personelleri tarafından öğrenci olduklarını söylememeleri konusunda uyarılmaktadır. Öğrencilere “hastalara öğrenci olduğunu söyleme, yoksa izin vermezler” denilerek uygulama yapmaya veya bakım vermeye teşvik edilmektedir. Bu tür bir davranış

dürüstlük ilkesini de zedelemektedir. Söylenen bu yalanın eğitim amacıyla öğrencilerin yararına olduğu düşünülse de gerçek ortaya çıktığında hastaların öğrencilere ve hemşirelere olan güvenine zarar vermektedir. Ayrıca öğrencinin yanlış bir felsefeyle yetişmesine neden olmaktadır. Karşılıklı güven ilişkisinin zarar görmesi sonucu, bireylerin hemşirelik mesleğine karşı olumsuz tutum sergilemesine ve mesleğin saygınlığının zarar görmesine yol açabilmektedir.

Hastane uygulamalarında, öğrencilerin eğitim amacıyla gözlem yaptıkları durumlarda hasta mahremiyetinin ihlalleriyle de karşılaşmaktadır. Bu tür durumlar hastanın tedavisi veya muayenesinin öğrencilere izletilmek istendiği zaman sıklıkla karşımıza çıkmaktadır. Bu uygulamalar o kadar rutin hale gelmiştir ki hastalar makine gibi görülmekte ve öğrencilerin izlemesi için hastadan izin istenmemektedir. Böylece hastanın mahremiyeti yanında özerkliğine saygı ilkesi de ihlal edilmektedir. Bu davranış, insan onuruna saygısızlık olarak nitelendirilebilir.

Örnek Olay

Genel cerrahi servisinde 2 kişilik odada yatmakta olan 55 yaşındaki kadın hastaya ameliyat öncesinde mesane kateteri takılacaktır. Bunun için önce perine bakımı, ardından da işlem uygulanacaktır. Hemşire elinde malzemeleriyle odaya girer. Fakat hemşire yalnız değildir, beraberinde 6-7 kişiden oluşan hemşirelik öğrencileri de vardır. Hemşire ameliyat olacağından dolayı sonda takılacağını, bunun için üzerini açmasını hastaya söyler. Hasta "Öğrenciler çıkabilir mi?" diye hemşireye sorar. Hemşire de "öğrenciler de ileride bu işlemleri yapacak kişiler. Onların da öğrenmesi için izlemesi gerekir, çıkaramam onları" diye cevap verir. Fakat bu cevap hastaya yeterli gelmemiştir. Çıkmaları konusunda ısrar eder. Hemşire ise burasının üniversite hastanesi olduğunu ve burada eğitim amacıyla gözlemlerin olmak zorunda olduğunu söyler. Hasta bunun üzerine bir şey söylemez, duruma razı olur. Hastanın isteğini yerine getirmek isteyen bir grup öğrenci dışarı çıkmak ister. Ancak hemşire onlara "Hastayı ikna ettim. Çıkmanıza gerek yok. Öğrenmeniz açısından böyle fırsatları kaçırmayın." diyerek çıkmamalarını sağlar. Daha sonra hemşire kateteri takar ve odadan ayrılır.

Klinik uygulamalarda bu ve bunun gibi olaylarla karşılaşmaktadır. Buradaki örnekte hastanın mahremiyeti ve özerkliği ihlal edilmektedir. Öğrencilerin öğrenmesi için bu uygulamayı izlemesi istendiğinde, işlemden önce hasta bilgilendirilmeli ve izni alınmalıdır. Nasıl yapıldığı öğretilmek istendiğinde, video veya görsel eğitim araçlarından izlettirilmeli veya izni alınan gönüllü bir hasta varsa, ancak o zaman öğrencilere izlettirilmelidir. Öğrenciye yarar sağlamak amacıyla bir işlem izlettirilecekse, klinik öğretim elemanı haberdar edilmelidir.

2009 yılında Türk Hemşireler Derneği (THD) tarafından yayınlanan hemşireler için etik ilke ve sorumluluklarda; hemşire, bireyin herhangi bir yanıltma ve baskı altında kalmaksızın bakımı konusunda karar verme ve seçme hakkına saygı göstereceği ve bu konuda gerektiğinde bireyi savunma rolünü üstleneceği belirtilmektedir (4). Fakat bu olayda hemşire, hastanın kararlarına saygı göstermemekte ve ona baskı uygulamaktadır. Hasta hakları yönetmeliğine göre; hastanın, mahremiyetine saygı gösterilmesi esastır. Hasta, mahremiyetinin korunmasını açıkça talep de edebilir. Her türlü tıbbi müdahale, hastanın mahremiyetine saygı gösterilmek suretiyle icra edilir ve tedavisi ile doğrudan ilgili olmayan kimselerin, tıbbi müdahale sırasında bulunmamasının sağlanması gerekir (5).

Öğrencilerin uygulama yapması ve yapılan uygulamaları izlemesinde seçim hastalara aittir. Seçme hakkı verildiği takdirde hemşireler, onaylamadıkları kararlar veren hastalar hakkında olumsuz bir tutum sergilememelidir. Bir şeyi kabul etme ve reddetme özgürlüğü anlamına gelen onam, tedavi ve bakım girişimleri için isteğe bağlıdır. Onam alınırken sağlık bakım profesyonelleri ve aile tarafından baskı, zorlama ve yönlendirme olmamalıdır³. Hemşirelerin, seçiminden dolayı hastayı uyumsuz olarak nitelendirmesi doğru değildir. Aile ve hastanın değer ve inançlarının dikkate alındığı, gereksinimlerinin göz önünde bulundurulduğu bakım planının izlenebilmesi için hemşireler daha uygun iletişim içerisinde olmalıdır.

Hemşirelerin mesleki sorumluluklarından birisi hemşirelik öğrencilerinin eğitimlerine katkı sağlamaktır. Ancak bu mesleki sorumluluğu gerçekleştirirken doğru rol modeli olmak oldukça önemlidir. Hemşirelik eğitiminde psikomotor gelişim oldukça önemlidir. Klinik ortamda öğrenci yalnızca psikomotor beceri değil, duyuşsal beceriler de geliştirmektedir. Öğrencilerde, mesleğin felsefesini kavramak, klinik ortamda hasta haklarına saygı duymak, hasta haklarının savunuculuğunu yapmak gibi duyuşsal beceriler de klinik ortamda pekişmektedir. Ayrıca duyuşsal becerileri oluşturmak da daha sonra değiştirmek de çok güç ve zaman alıcıdır. Bu bağlamda, bazı becerileri öğretmek için mesleğin felsefesini temelden sarsıcı tutumlar kazandırmak doğru olmayacaktır.

Hemşirelik eğitimcilerinin, hemşirelerin, hemşirelik öğrencilerinin; hemşirelik mesleğinin “insana yardımı” temel alan bakım yaklaşımına göre eylemde bulunmaları mesleğe karşı bir sorumluluktur. Bu sorumluluk bilinci temel eğitim sırasında öğrenciye doğru olarak verilmelidir. Aksi takdirde eğitimciler kendi elleri ile mesleği yok edecek bireyler yetiştirirler.

Kaynaklar

1. Karadağ G, Kayaaslan H, Kılıç SP, Ovayolu N, Ovayolu Ö, Öğrenci Hemşirelerin Klinik Uygulamada Karşılaştıkları Güçlükler Ve Klinik Hemşireler Hakkındaki Görüşleri. TSK Koruyucu Hekimlik Bülteni 2013;12(6).
2. Akyüz A, Tosun N, Yıldız D, Kılıç A, Klinik Öğretimde Hemşirelerin, Kendi Sorumluluklarına ve Hemşirelik Öğrencilerinin Çalışma Sistemine İlişkin Görüşleri. TSK Koruyucu Hekimlik Bülteni 2007;6(6).
3. Burkhardt MA, Nathaniel AK, Çağdaş Hemşirelikte Etik (çev. Ş. E. Alpar, N. Bahçecik ve Ü. Karabacak). İstanbul: İstanbul Tıp Kitabevi; 2013 p 55-274.
4. Türk Hemşireler Derneği, Hemşireler İçin Etik İlke ve Sorumluluklar Erişim adresi: <http://www.turkhemsirelerderneği.org.tr/Upload/hemsire%20brosur.pdf>, Erişim tarihi: 18 Kasım 2016.
5. Sağlık Bakanlığı, Hasta Hakları Yönetmeliği, Erişim adresi: <http://www.mevzuat.gov.tr/Metin.Aspx?MevzuatKod=7.5.4847&MevzuatIliski=0&sourceXmlSearch=hasta%20haklar%C4%B1>, Erişim tarihi: 18 Kasım 2016.